

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду донетом на седници одржаној 28. марта 2022. године одређени смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидата Марка Томића, под насловом: „Статусна и црквеноправна питања Српске православне цркве на територији Босне и Херцеговине између два свјетска рата“ у саставу: Академик др Љубодраг Димић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, др Зоран Мирковић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, др Нина Кршљанин, доценткиња Правног факултета Универзитета у Београду, др Душан Ракитић, доцент Правног факултета Универзитета у Београду и др Далибор Ђукић, доцент Правног факултета Универзитета у Београду.

Након што је прегледала докторску дисертацију, Комисија има част и задовољство да Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду поднесе следећи

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

I. Основни подаци о кандидату и дисертацији

1. Основни подаци о кандидату

Марко Томић је рођен 31. августа 1984. године у Бијељини. Основну школу завршио је у Угљевику, а гимназију „Филип Вишњић“ у Бијељини.

Православни богословски факултет Универзитета у Београду уписао је 2003. године а основне студије је окончао 2009. године са просечном оценом 8, 58.

Мастер академске студије другог степена уписује школске 2010/2011 године на Правном факултету Универзитета у Београду на правноисторијском смјеру. После

положених испита са просечном оценом 9,75, у септембру 2012. године, одбранио је мастер рад под насловом: „Положај српских православних митрополија у Босни и Херцеговини за време Аустро-Угарске управе“

Докторске студије уписује такође на Правном факултету Универзитета у Београду школске 2012/2013 године на правноисторијском модулу. После положених испита са просечном оценом 8,50, у јулу 2018. године одбранио је пројекат докторске дисертације под насловом: „Статусна и црквеноправна питања Српске православне цркве на територији Босне и Херцеговине између два свјетска рата“.

Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду, на седници од 14. фебруара 2019. године дало је сагласност на предлог ове теме докторске дисертације.

Марко Томић је до сада објавио следеће радове:

1. „Антиохијска патријаршија“, *Животворни Источник, часопис Епархије зворничко-тузланске*, 4/2014, Бијељина 2014.
2. „The view on the legal position of the Serbian Orthodox Church in Bosnia and Herzegovina under the rule of the Austro-Hungarian empire“ *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, vol. 53, бр. 4, стр. 1445-1465, 2019.
3. „Црквеноправна питања Српске православне цркве у Босни и Херцеговини за време аустроугарске управе“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, vol. 58, бр. 84, стр. 331-347, 2019.
4. *Споменица Црквене општине Угљевик 1910-2020*, коауторство, Угљевик 2020.
5. *Средњовјековно културно наслеђе Угљевика и околине*, коауторство, Угљевик 2020.

2. Основни подаци о дисертацији

Наставно-научно веће Правног факултета Универзитета у Београду на седници одржаној 25. марта 2019. године одобрило је кандидату Марку Томићу израду докторске дисертације под насловом: „Статусна и црквеноправна питања Српске православне цркве на територији Босне и Херцеговине између два свјетска рата“ и за ментора одредило проф. др Зорана Мирковића.

Докторска дисертација написана је на 273 странице (фонт *Times New Roman* 12, проред 1,5), с 556 фуснота и у свему је усклађена са стандардима Универзитета у Београду који се односе на форму и садржај докторске дисертације. Дисертација садржи још и насловну страну на српском и енглеском језику, страну с информацијама о ментору и члановима Комисије, резиме на српском и енглеском језику и кључне речи, три странице садржаја, као и попис извора и литературе на осам страна. Дисертација је израђена на основу проучавања необјављене изворне грађе из Архива Епархије зворничко-тузланске, Архива Југославије и Архива Црквене општине Угљевик. Приликом израде дисертације коришћена су и 23 објављена извора законодавног карактера, 5 јединица штампе и периодике као и 11 извора на интернету. Списак коришћене литературе обухвата укупно 77 библиографских јединица, и чине га монографски радови, радови у зборницима, научни и стручни чланци.

Текст дисертације је подељен у 6 целина од којих две засебне целине чине увод и закључак. После увода, прва целина носи наслов: Аутокефална Уједињена Српска православна црква Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца – правноисторијски преглед, и она је подељена на укупно 8 краћих поглавља. Наслов друге целине јесте: Статусна тања Српске православне цркве у Босни и Херцеговини, ова целина подељена је на 7 краћих поглавља. Трећа целина носи назив: Црквено уређење и развој црквеносудског система Српске православне цркве у Босни и Херцеговини, овај део тезе подељен је на 5 поглавља, од којих прво поглавље садржи пет, а пето три краћа дела. Четврта целина носи назив: Црквеноправна питања Српске православне цркве у Босни и Херцеговини и подељена је на 12 краћих поглавља, од тога једанаесто и дванаесто поглавље садрже три, односно четири краћа дела. Теза на крају садржи и закључак као шесту целину.

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ је, у складу с Правилником о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду, проверила оригиналност докторске дисертације коришћењем софтвера *iThenticate*. Утврђено је да индекс сличности износи 7%, а све утврђене појединачне сличности с другим објављеним текстовима износе мање од 1% и трипут 1%. Ментор проф. др Зоран Мирковић дао је позитивну оцену оригиналности докторске дисертације утврдивши да је наведени индекс сличности последица цитирања, библиографских података, упућивања на правне прописе,

коришћења општих места и података и библиографских података о коришћеној литератури.

На основу свега изнетог, а у складу са чланом 8 став 2 Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду, ментор проф. др Зоран Мирковић је утврдио да извештај указује на оригиналност докторске дисертације.

II. Предмет и циљ дисертације

Уопштено гледано, предмет дисертације односи се на две димензије: државно-црквену и унутарцрквену. У обе поменуте сфере, које се преплићу, искрсавају бројни проблеми. Поред неразумевања и сукоба на плану државно-црквених односа, било је тензија и сукоба и унутар саме Цркве. У оквиру прве димензије акценат је на статусним питањима СПЦ, која се сагледавају кроз формирање државног законодавства о СПЦ и самог црквеног законодавства. У оквиру друге поменуте димензије централна проблематика тиче се унутарцрквених односа и сукоба око модела новог црквеног уређења и питања учешћа лаика и парохијског свештенства у црквеној управи. Поред тога, у унутарцрквеној сфери фокус истраживања је усмерен на анализу конкретних црквеноправних питања из области брачног права која се појављују у животу СПЦ у БиХ у времену између два светска рата. Премда је ова два нивоа дешавања могуће разликовати, било би погрешно одвајати их, јер би то у великој мери довело до површног и непотпуног сагледавања државно-црквених односа али и развоја црквеног права и институција.

Гледано са аспекта правне историје, главни циљ дисертације јесте да се прате, анализирају и покушају протумачити одређени аспекти: стварања државног законодавства о СПЦ, развоја црквеног права, промена на пољу црквене организације и црквених институција. У процесу развоја црквеног права и институција у Босни и Херцеговини важно је уочити постојање континуитета/дисконтинуитета са претходним периодом. Битно је уочити промене, затим разлике и сличности које карактеришу црквену организацију и уопште правни живот Српске цркве у БиХ у времену између два светска рата у односу на аустроугарски и османски период.

Највише проблема по питању унутрашњег црквеног уређења, организације и начина функционисања уједињене СПЦ стварали су јаки црквено-народни кругови из Босне и Херцеговине окупљени око институције црквено-школских општина, што такође представља специфичност вредну научно-истраживачке обраде. Поменута групација се убрзо после црквеног уједињења организовала у форми Покрета и већ самим тим показала да није била спремна да се олако одрекне тешко стечене црквено-школске аутономије из аустроугарског времена. Аутономија је подразумевала велику улогу црквено-школских општина, односно лаика и парохијског свештенства, у управљању црквом. Стога и не чуди појава жестоког отпора представника цркве из БиХ предложеним црквеноправним решењима која су у многоме искључивала управо шире народне масе и нижу јерархију из управе Црквом.

Поред ове опште перспективе, аутор је на основу аутентичне архивске грађе из црквених и државних архива анализирао рецепцију поменутих феномена у свакодневном животу Српске цркве у БиХ, конкретно на подручју Зворничко-тузланске епархије.

III. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У дисертацији под насловом: „Статусна и црквеноправна питања Српске православне цркве на територији Босне и Херцеговине између два свјетска рата“, кандидат је потврдио четири полазне хипотезе.

Првом хипотезом кандидат је доказао и потврдио да је Покрет за самоуправно уређење Српске православне цркве, који се појавио у Босни и Херцеговини у времену после државног и црквеног уједињења, проистекао из некадашњег Покрета Срба Босне и Херцеговине за црквено-школску аутономију из аустроугарског периода. Такође је доказано и то да је овај Покрет у суштини представљао поновно активирање старог Покрета, али уз значајну промену карактера. Нови Покрет је био фокусиран искључиво на питања унутрашње, црквене самоуправе, црквена аутономија у односу према држави била је у другом плану.

Другом хипотезом кандидат заступа и потврђује општи став да је модел црквеног уређења у том периоду, у великој мери био одређен и условљен односом

Српске православне цркве са државом. Државна власт је у великој мери учествовала а може се рећи и наметала законодавна решења с циљем остваривања утицаја на живот и делатност највеће верске заједнице у земљи. Због таквог односа и става државе према СПЦ, није било могуће да се модел уређења Српске цркве у БиХ прошири и примени на целу српску Патријаршију.

У трећем делу рада кандидат такође потврђује главну хипотезу да је искључивање представника Покрета за самоуправно уређење СПЦ из процеса доношења црквеног законодавства и гашење самог Покрета и отворило пут значајном ограничавању и сужавању права лаика и парохијског свештенства у области црквене управе, у односу на ранија права и обавезе која су они имали у оквиру Српске цркве у БиХ. Из ове тврдње произилази тврдња да је на тај начин је дошло до дисконтинуитета у овој сфери, јер су, историјски гледано, права и обавезе лаика и клира у БиХ била константно у порасту и ширењу све до унификације црквеног законодавства.

На ову хипотезу се надовезује и хипотеза којом је кандидат потврдио да је, од друге половине 19. века до почетка Другог светског рата, у области црквеног судства у БиХ приметан континуитет у развоју и напретку. Развој и напредак црквеног судства у поменутом периоду огледа се првенствено у осавремењивању црквеносудског поступка.

Коначно, четвртом хипотезом, кандидат је потврдио став да је Српска православна црква у БиХ, у периоду између два светска рата, показала у доброј мери флексибилност у примени црквеног права. Доказано је да је Црква примењивала своје право чувајући његове основне принципе и истовремено уважавајући историјски и друштвени контекст тог времена и реалне црквене и духовно-пастирске потребе верног народа.

IV. Кратак опис садржаја дисертације

Након Увода, у ком је указано на предмет и циљ истраживања, као и на научну релевантност теме, стање у науци, методолошки оквир и главне хипотезе, у првом делу дисертације кандидат је дао историјскоправни преглед стања и збивања у којем

се нашла Српска православна црква у времену стварања прве државе јужнословенских народа. У оквиру посебних поглавља, описани су процеси канонског уједињења Српске православне цркве, повратка у достојанство патријаршије и однос са државним властима, уопштено гледано, и посебно на територији Босне и Херцеговине. Истраживање је затим усмерено ка почетном процесу централизације црквене судске и управне власти и реакцији народа и парохијског свештенства из Босне и Херцеговине. Рад даље прати институционално организовање клира и народа у Покрет за самоуправно уређење Српске православне цркве. Истакнути су основни захтеви и циљеви Покрета а затим су приказане и активности његових представника на пољу законодавног и рада на црквеном уређењу. На крају овог поглавља кандидат је представио изборни систем као саму срж захтева Покрета и уједно основу црквене самоуправе.

У другом делу дисертације кандидат обрађује државно-црквене односе и одређена статусна питања Српске православне цркве у Краљевини СХС/Југославији, уз посебне напомене о стању у Босни и Херцеговини. Прво је приказан општи преглед државно-црквених односа а затим начин стварања државног законодавства о Српској православној цркви и коначно доношење највишег црквеноправног акта – Устава Српске православне цркве. Потом је, у општим цртама, обрађен процес унификације брачног права као изузетно важне црквеноправне области, која је истовремено била и простор сусрета и сарадње државе и цркве, будући да је држава предала верским заједницама надлежност у области брачног права. Затим су обрађена и анализирана питања образовног система Српске православне цркве и верске наставе у државним школама. После тога, пажња је усредсређена на најтеже питање српског свештенства у међуратном периоду – материјално-финансијски положај. На крају овог дела обрађена су три питања која осликавају државно-црквене односе и шире гледано односе државног и црквеног права и институција у то време. Представљени су супротстављени ставови везани за питање црквене/државне надлежности у области брачног права и питање могућности ангажовања професионалних адвоката пред црквеним судовима. Други део рада се завршава описивањем установе *brachium saeculare*, односно праксе давања државне физичке помоћи верским заједницама у одређеним ситуацијама.

У трећој целини дисертације, кандидат је обрадио питања црквеног уређења и црквеносудског система у Босни и Херцеговини. У првом поглављу дата је детаљна анализа и компарација прописа црквеног Устава из 1931. године и прописа Статута из 1905. године с циљем да се утврди у којој мери је раније устројство Српске цркве у БиХ уграђено у ново црквено законодавство, односно да се покаже да ли су, и ако јесу, у којој мери су уважени захтеви и предлози Покрета за самоуправно уређење Српске православне цркве. Посебно и детаљно је приказан развој институције црквене општине у Босни и Херцеговини, дате су теоријске поставке и практичне последице постојања ове институције за живот и мисију Српске православне цркве уопште и особито на територији поменуте покрајине. У другом поглављу овог дела рада приказани су историјат и еволуција односа парохијског свештенства и лаика у Босни и Херцеговини од времена почетка владавине Аустро-Угарске до времена Краљевине СХС/Југославије. Треће поглавље доноси опште напомене о црквеном судству у међуратном периоду уопште, и у Босни и Херцеговини. У четвртном поглављу представљени су устројство и надлежност црквених судова у Босни и Херцеговини у међуратном периоду. Пето поглавље прати развој црквеног судства и поступка за судове од аустроугарског времена до унификације брачног права у Краљевини Југославији. У оквиру овог поглавља обрађени су црквеноправни акти који су регулисали и дефинисали развој црквеносудског поступка и уопште црквеносудског система у Босни и Херцеговини. Ради се о Пословном реду за источно-православну епархијску конзисторију архиепископа и митрополита Сарајевског из 1884. године, којој до сада није поклањана пажња у области правноисторијске науке и Поступку за судове у Српској православној цркви из 1934. године. На крају ове целине и уједно овод дела рада, анализирана је полемика која се јавила око питања практичне примене Поступка из 1934. године.

У завршном, четвртном делу дисертације, кандидат је анализирао црквеноправна питања Српске православне цркве у Босни и Херцеговини која су била актуелна у периоду између два светска рата. Овај део рада у великој мери је заснован на необјављеној архивској грађи из Архива Епархије зворничко-тузланске, Архива Југославије и Архива Црквене општине Угљевик. Четврти део рада има укупно дванаест мањих поглавља која су фокусирана на конкретне проблеме из црквеноправне праксе, првенствено из области брачног права, Српске православне цркве у Босни и Херцеговини, тачније у Зворничко-тузланској епархији. На основу

анализе архивске грађе, кандидат је уочио одређене промене у развоју црквеног права, за које је утврдио да су најчешће ишле у правцу ублажавања строгих прописа тадашњег важећег црквеног права и прилагођавања реалним потребама верујућег народа.

У прва два поглавља четвртог дела рада кандидат је дао статистички преглед података о Српској православној цркви у Босни и Херцеговини и самој Епархији зворничко-тузланској у међуратном периоду, као и основне податке о стању сачуване архивске грађе ове епархије. Затим је обрадио питање учешћа српског парохијског свештенства из Босне и Херцеговине у политичком животу Краљевине СХС/Југославије. Потом су дате опште напомене о појму сродства као брачне сметње и о могућности диспензације (разрешења) различитих врста и степена сродства. После општег увида у ову тематику, обрађена су питања крвног, духовног, двородног и трородног сродства као брачне сметње. Следећа тема која је обрађена тиче се малодобности, горње старосне границе и разлике у годинама као брачних сметњи. Наредно поглавље бави се питањем могућности склапања четвртог брака и уједно питањем крајње границе по питању броја бракова које православни хришћанин може законито склопити у Српској православној цркви. Истраживање је потом усредсређено на питања за која се може рећи да су била специфична управо за Српску православну цркву у Босни и Херцеговини. Историјске околности у овој покрајини су довеле до појаве верске и националне полифоније и различитости. У новом државно-политичком контексту, питања верске конверзије и мешовитих бракова била су изразито осетљива и сложена и као таква су занимала не само цркве и верске заједнице, већ и саму државу чија политика се заснивала на идеји народног јединства. Анализиран је начин на који је Српска православна црква уопште а посебно у Босни и Херцеговини приступала овим проблемима који су често у то доба били извор злоупотреба појединаца с циљем остваривања личних (брачних) интереса. Овај дио рада се завршава анализом тема конкубината као великог црквеног и друштвеног проблема, и прељубе као кривичног дела и главног бракоразводног узрока према црквеном праву Српске православне цркве. Ове теме су биле простор сусрета и могуће сарадње цркве и државе јер су их обе стране препознале као огроман социјални проблем чије сузбијање је био њихов заједнички интерес.

V. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација под насловом: „Статусна и црквеноправна питања Српске православне цркве на територији Босне и Херцеговине између два свјетска рата“ пружа правноисторијску анализу широког дијапазона тема и питања значајних за научно истраживање правне историје и статуса Српске православне цркве у том периоду.

Дисертација је тематски разноврсна и истражује више различитих статусних и црквеноправних питања, актуелних у Српској православној цркви у времену између два светска рата, првенствено на територији Босне и Херцеговине. Истраживање је у великој мери засновано на доступној необрађеној архивској грађи из Архива Епархије зворничко-тузланске, Архива Црквене општине Угљевик и Архива Југославије што представља главни научни допринос ове тезе.

Поред наведеног доприноса, у дисертацији су описани и анализирани одређени црквеноправни акти, институције и појаве који до сада нису били предмет свеобухватне научне анализе. Дисертација такође садржи покушај уочавања одређених „процеса дугог трајања“ на пољу црквеноправне историје с циљем да се утврди континуитет/дисконтинуитет и еволуција одређених црквеноправних феномена и институција.

Поред наведеног потенцијалног доприноса правноисторијској науци, аутор сматра да дисертација заправо представља полазиште и општи оквир за будућа шира и исцрпнија истраживања појединачних тема које су у самој тези отворене.

VI. Закључак

Комисија је мишљења да је докторска дисертација кандидата Марка Томића „Статусна и црквеноправна питања Српске православне цркве на територији Босне и Херцеговине између два свјетска рата“ урађена у свему према одобреној пријави, да је самостално и оригинално научно дело и да испуњава услове за јавну одбрану, Стога је слободна да Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду упути

ПРЕДЛОГ

Да прихвати позитивну оцену докторске дисертације Марка Томића под насловом „Статусна и црквеноправна питања Српске православне цркве на територији Босне и Херцеговине између два свјетска рата“ и одреди Комисију за њену јавну одбрану.

У Београду, 18. маја 2022. године

Академик Љубодраг Димић,
редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду

Др Зоран Мирковић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Др Нина Кршљанин,
доценткиња Правног факултета Универзитета у Београду

Др Душан Ракитић,
доцент Правног факултета Универзитета у Београду

Др Далибор Ђукић,
доцент Правног факултета Универзитета у Београду